

Ontzuilen om het middenveld te versterken

Reflecties bij het boek *De Rekening van de Verzuiling van Mieke Vogels*

Johan Malcorps

Het boek De Rekening van de Verzuiling kwam vorig jaar uit, net voor de verkiezingen die het politieke landschap grondig hertekenden. In het licht van de nog steeds hoog oplaaierende discussies over de toekomst van ons zorgsysteem en de rol daarin van de zuilen blijft dit boek brandend actueel. Vandaar een terugblik én een vooruitblik.

Tussen twee vuren

Het middenveld en de zuilorganisaties liggen al een tijd onder vuur. NVA, de grootste partij in Vlaanderen, heeft de grote zuilorganisaties de wacht aangezegd en voert nu al jaren op rij een open machtsstrijd met hen. Daarbij gaat het niet om toevallige conflicten, maar om een uitgekende strategie. Denk aan de persconferentie op 14 februari 2013 waar Jan Jambon en Peter Dedecker het ACW betichtten van fiscale fraude. Goed getimed uithalen van voorzitter Bart De Wever, van kamerlid Theo Francken en van (toen nog) *Trends*-redacteur Johan Van Overtveldt maakten het werk af. Het doel was het ontwrichten van een sociale organisatie die sinds jaar en dag de pijler vormt van het Belgisch sociaal overlegmodel, en de arbeidersvleugel binnen CD&V verlammen om in 2014 ruimte te creëren voor een rechtse meerderheid. Klap op de vuurpijl was de publicatie van het boek *Een zuil van zelfbediening* (31 maart 2014) waarin Peter Dedecker zijn gal spuwde over het ACW, ARCO en DEXIA. Een en ander past ook perfect in het kader van de conservatieve strijd van de Vlaams-nationalisten voor een ontvetting van de staat en minder ambtenaren. De grote zuilinstellingen als onderaannemers van de overheid kwamen dan onvermijdelijk mee in het vizier. De strategie slaagde. Rechts kwam aan de macht zowel op federaal als op Vlaams niveau. Een golf van besparingen werd ingezet. De christendemocraten besturen mee, maar blijven sterk in het defensief spelen.

Enkele dagen na de voorstelling van het boek van Peter Dedecker, presenteerde Mieke Vogels, boegbeeld van Groen en ex-minister van Welzijn, haar boek *De Rekening van de Verzuiling* (3 april 2014), een boek dat ook scherpe kritiek brengt op de zuilorganisaties. Het lag dan ook voor de hand dat sommigen in het klassieke middenveld, die zich aangesproken voelden, het boek van Mieke Vogels meteen in dezelfde hoek probeerden weg te zetten: na NVA nu ook Groen tegen het middenveld... Dit is geheel misplaatst. De kritiek van Mieke Vogels komt vanuit een heel andere invalshoek: een progressieve. Ze zegt het zelf uitdrukkelijk in het slotwoord van haar boek:

'Dit boek is geen manifest tegen het 'middenveld'. Dat middenveld van vrijwilligers in jeugdbewegingen, wereldwinkels, ziekenzorg, Natuurpunt... dat is ook mijn middenveld. Dit boek wil juist nieuwe zuurstof geven aan het middenveld.'

Haar kritiek is soms vlijmscherp, maar heeft als uiteindelijke bedoeling mee te zoeken naar een herbronning, een revitalisering van dat middenveld. Wat een heel andere strategie is dan deze van de conservatieven van de NVA die het middenveld als tussenstructuur willen uitschakelen en het primaat van de (hun) politiek in ere willen herstellen.

Uiteraard is het niet prettig voor de verantwoordelijken in zuilinstellingen dat ze van twee kanten tegelijk onder vuur genomen worden. Maar tegelijk is het goed, noodzakelijk zelfs dat ook vanuit progressieve hoek wantoestanden worden aangeklaagd en vooral alternatieven worden voorgesteld. Want dat er problemen en uitwassen zijn, kan helaas niet meer ontkend worden. De vraag is nu vooral welke keuzes voor de toekomst van onze samenleving daaraan verbonden worden.

Van zuilen tot politieke concerns

De kritiek op de zuilorganisaties is niet nieuw. Luc Huyse heeft het al van in de jaren 70 van de vorige eeuw over de pacificatiedemocratie in België rond de drie grote breuklijnen (levensbeschouwelijk, sociaal-economisch en communautair). Rond die breuklijnen hebben klassieke sociale bewegingen (vooral de socialistische en christelijke arbeidersbeweging) een verzuild middenveld uitgebouwd met vakbonden, ziekenfondsen, eigen scholen, hospitalen, jeugdwerking, ouderen- en gehandicaptenzorg, maar ook week- en dagbladen, sportclubs, cultuurverenigingen. Vanaf de jaren 70 is er het fenomeen van de toenemende ontzuiling. Althans 'een ontzuiling van de geesten'. De zuilorganisaties zelf blijven hun macht grotendeels behouden. In 1987 beschreef Huyse in zijn boek *De Verzuiling Voorbij* de ontwikkeling van de klassieke katholieke, socialistische en liberale zuilorganisaties naar wat hij benoemde als 'politieke concerns'. Het gaat om machtige dienstverleningsorganisaties in de sectoren welzijn, cultuur en onderwijs die veel overheidstaken waarnemen, dikwijls voor 100 procent door de overheid gesubsidieerd worden, en tegelijk gelieerd blijven aan politieke partijen, ook wanneer deze een groeiend deel van hun aanhang zien verdwijnen naar niet verzuilde partijen (Volksunie, Agalev, Vlaams Blok...). De zuilen als dusdanig verdwenen uit beeld. Men ging het meer en meer hebben over de civiele samenleving of het middenveld.

De eerste politieke vertolking van de kritiek op de zuilen kwam er vanuit de Volksunie, hoewel ook deze partij (en nadien Vlaams Blok en Vlaams Belang) terugviel op kleine maar militante Vlaams-nationale zuilorganisaties en in die zin op vrij klassieke wijze invulling gaf aan de communautaire breuklijn.

De groene partijen die eind jaren 70 op het politieke toneel verschenen waren dan weer de uitdrukking van een nieuwe postmateriële of postmoderne breuklijn, zoals beschreven door Ronald Inglehart (*The Silent Revolution, 1977*). Zij wierpen zich op als woordvoerders van de 'nieuwe sociale bewegingen' (milieu-, anti-kernenergie, vredes-, derdewereldbeweging). Het ging om bewegingen die zich juist heel sterk afzetten tegen verzuiling en verkokering en zich in geen geval wilden opsluiten in een 'groene zuil'. Ze stonden op hun onafhankelijkheid en ontwikkelden nieuwe vormen van burgerparticipatie. Ze werkten graag samen met de oude sociale bewegingen. Denk aan de belangrijke rol die de vakbonden speelden bij de mobilisatie voor de grote rakettenbetogingen in het begin van de jaren 80. In feite was het ontstaan en het succes van de nieuwe sociale bewegingen ook een onuitgesproken kritiek op het falen van de oude

verzuilde organisaties die veel nieuwe problemen en waarden te weinig wisten op te pikken. Sommige nieuwe sociale organisaties leken zelfs sterk op een heruitvinding van instrumenten van de oude sociale bewegingen: nieuwe coöperaties (type Ecopower), alternatieve banken (type Triodos en recent NewB). Of neem nieuwe opkomende solidariteitsmechanismen (de deel- en geefeconomie, peer2peer) als verre echo van het ontstaan van de eerste ziekenfondsen.

Deze vernieuwingsgolf loopt overigens nog altijd door. Denk aan nieuwe bewegingen voor holebi-rechten, dierenrechten, andere landbouw, een tijd lang de witte comités voor een betere justitie en kinderrechten, de anderglobalisten, de Occupy-beweging, nieuwe burgercomités zoals stRaten-Generaal, Ademloos, Climaxi, Hart boven Hard, internetbewegingen als Avaaz, 350.org, ...

De kritiek op de macht van de zuilen en hun organisaties is dus niet nieuw. Ook binnen zuilverenigingen zelf is intussen dikwijls een hele weg afgelegd van herbronning, vernieuwing, verruiming en soms ook (gedeeltelijke) ontzuiling. Denk aan de vele herprofileringen, naamsveranderingen (KBG > OKRA, NCMV > UNIZO, KAV > FEMMA, VKW > ETION, VVKSM – Scouts en Gidsen Vlaanderen, ..) , waarvan de omvorming van ACW naar Beweging.net slechts de laatste is in een hele rij.

Drie soorten middenveld

We richten ons nu verder vooral op de kritiek uit progressieve hoek, zoals Mieke Vogels die uitstekende in *De Rekening van de Verzuiling*. Mieke Vogels maakt in haar boek een onderscheid tussen drie soorten middenveld. De eerste groep bestaat uit de grote stakeholders of onderaannemers van de overheid (vakbonden, ziekenfondsen). Het gaat ook om de grote welzijns- en gezondheidsconcerns zoals de vzw Emmaüs en de vzw Broeders van Liefde. En het Vlaams Welzijnsverbond, de koepel van voorzieningen in de drie grote sectoren in het welzijnswerk: Jeugdhulp en gezinsondersteuning, ondersteuning van personen met een handicap en kinderopvang.

Daarnaast zijn er de verzuilde vrijwilligersorganisaties en de niet-verzuilde vrijwilligersorganisaties. De verzuilde vrijwilligersorganisaties (de Katholieke Vereniging voor Gehandicapten, Femma, KWB, OKRA of de Socialistische Vooruitziende Vrouwen bijv.) heeft Mieke Vogels toen ze minister was dikwijls ervaren als bondgenoten, maar ze konden zich soms ook gedragen als 'waterdragers' van de grote stakeholders binnen de zuilen. Bij de niet-verzuilde verenigingen denkt ze aan meer thematisch gerichte verenigingen zoals 11.11.11 en OXFAM (derde wereld) en Bond Beter Leefmilieu of de reeks sociale en ecologische verenigingen die ooit actief werden rond en om Elcker-ik, de stal waar ze zelf uit kwam.

Haar kritiek richt zich dus vooral tegen de eerste groep stakeholders en onderaannemers. Tegen de ziekenfondsen, grote dienstenorganisaties en voorzieningen in de zorgsector die beslag leggen op alle financiële middelen die de overheid aan zorg besteedt. 'Dat geld is van ons' is hun adagio. Ze vestigen een quasi monopolie en dat gaat ten koste van kleinschalige, lokale zorg en van experimenten met zorgmiddelen waarover mensen zelf kunnen beslissen. Ze illustreert dat voor de gehandicaptenzorg,

de kinderopvang, de integrale jeugdhulpverlening ('de Oosterweel van de welzijnssector'), de thuiszorg en de hulpmiddelen voor ouderen en mensen met een handicap.

Haar boek waarschuwt ervoor dat met de omzetting van de zesde staatshervorming de grote zuilorganisaties hun greep op bijvoorbeeld de Vlaamse zorgverzekering nog zullen versterken. Een proces dat inmiddels volop bezig is en waar minister Vandeurzen een belangrijke rol in speelt. Terwijl de NVA hem laat betijen. Een deel van het compromis, de deal waar centrumrechts op gebaseerd is?

Haar boek is vooral een aanklacht tegen *'de verwevenheid tussen politiek, administratie en zuilen'*. Die heeft ze als minister van Welzijn aan den lijve ondervonden. Die verwevenheid leidt volgens haar tot 'maatschappelijke verstening', inefficiëntie en veel onnuttige kosten. Het voorbeeld dat het meest tot de verbeelding spreekt is dat van de lokale kantoren van de ziekenfondsen waar de mensen anno 2015 nog altijd hun ziektebriefjes moeten binnen brengen om aanspraak te maken op terugbetaling.

Maar in sommige passages in haar boek wordt het onderscheid tussen de grote zuilinstellingen en de vrijwilligersorganisaties minder duidelijk, en lijkt haar kritiek toch op het hele middenveld te slaan. Zo is haar achterdocht groot ten aanzien van initiatieven als de Staten-Generaal van het Middenveld en nadien de Verenigde Verenigingen. Ze vreest dat dikwijls misbruik gemaakt wordt van de inzet van duizenden vrijwilligers om de belangen van de machtige stakeholders te verdedigen. De Verenigde Verenigingen zijn meer dan nodig als spreekbuis voor de duizenden vrijwilligers in Vlaanderen. Zoals bij de strijd tegen de overdreven GAS-boetes. Maar sommigen trachten oneigenlijk gebruik te maken van het belang van het middenveld en de vrijwilligers. Ze geeft het voorbeeld van een brief van uittredend Vlaams minister-president Kris Peeters aan de Vlaamse vrijwilligers naar aanleiding van het Dexia-debacle. Kritiek hebben op Dexia en de verbondenheid met het ACW wordt in die brief meteen geklasseerd als tegen dé vrijwilligers zijn, of hét middenveld miskennen.

Het alternatief: het lokale dienstencentrum als spil en spelverdeler

De belangrijkste bijdrage van het boek van Mieke Vogels is haar aanzet tot een alternatief. Op het einde van het boek geeft ze zeven hefbomen aan voor verandering. Vooral de eerste is interessant, want die geeft een concrete strategie aan om werk te maken van ontzuiling op het terrein in Vlaanderen. Mieke Vogels geeft daarbij eerst aan dat noch de markt, noch meer staat voor haar de oplossing zijn.

Een totale vermarkting van de welzijns- en gezondheidssector is voor haar niet aan de orde. Wat niet wil zeggen dat bijvoorbeeld commerciële rusthuizen of zelfstandige kinderdagverblijven geen lacunes kunnen opvullen. Het blijft dan aan de overheid om kwaliteitsvoorwaarden op te leggen en te bewaken.

Ook een totale verstaatsing van zorg en hulpverlening wijst ze van de hand.

'De welzijnssector vraagt creativiteit en maatwerk en dit staat haaks op het bureaucratische trekje dat elke overheid heeft. De neiging om alles te vatten

in centraal uitgevaardigde regels, smooit het initiatief en draagt bij tot de maatschappelijke versterking.'

Wat niet wegneemt dat bepaalde taken wel beter door de overheid kunnen overgenomen worden, zoals de uitbetaling van uitkeringen of ziektekosten. De verzuilde uitbetalingskantoren mogen van haar op de schop.

Mieke Vogels verdedigt een nieuwe synthese tussen overheid en vrij initiatief, door een radicale omslag van een verkokerde zorg naar een buurt- en regiogebonden zorg. Ze pleit voor een model van nabijheid en betrokkenheid in plaats van bureaucratische afstandelijkheid. De zorg moet via laagdrempelige aanspreekpunten zo dicht mogelijk bij de mensen georganiseerd worden in zorgregio's. En een zorgregio kan soms de kleinste zorgregio of de wijk zijn, soms de grootstedelijke regio. Ze bouwt verder op het model van de lokale dienstencentra waar wijkbewoners terecht kunnen voor informatie, ontmoeting, ontspanningsactiviteiten ... maar ook voor de eerste steun bij de activiteiten van het dagelijkse leven; een warme maaltijd, pedicure, onder begeleiding een bad nemen,...

Mieke Vogels verdedigt een nieuwe synthese tussen overheid en vrij initiatief, door een radicale omslag van een verkokerde naar een buurt- en regiogebonden zorg: nabijheid en betrokkenheid in plaats van bureaucratische afstandelijkheid.

Via de lokale dienstencentra kan echt werk gemaakt worden van het ideaal van de 'vermaatschappelijking van de zorg' zonder dat alle lasten worden afgeschoven op mantelzorgers, dikwijls naaste familieleden, die deze druk meestal ook niet alleen aankunnen. Door de verdere vergrijzing worden veel mantelzorgers ook ouder en doordat mensen langer moeten gaan werken, vallen ook veel potentiële mantelzorgers weg. Het lokale dienstencentrum zou dit gebrek aan hulp

en ondersteuning van de buurtbewoners gedeeltelijk kunnen overnemen en de draaischijf worden voor de organisatie van de vrijwillige zorg en hulpverlening in de buurt. Eventueel ook door de inzet van alternatieve munten. De vrijwilliger wordt dan vergoed voor zijn inzet en kan de verzamelde munten gebruiken als een tegoed, wanneer hij hulp nodig heeft, voor een klus in huis, het onderhoud van de tuin, maar ook in geval van nood.

Het is niet de bedoeling dat het lokale dienstencentrum een nieuwe supermarkt wordt van welzijn en geluk waar je alle diensten kan inkopen. Het dienstencentrum voert de regie om alle diensten en voorzieningen in de buurt rond de tafel te brengen. Er worden afspraken gemaakt met het OCMW en de gemeente, met een thuiszorgpartner, een thuisverpleegkundige ... maar ook met het verenigingsleven, samenlevingsopbouw, het sociaal restaurant ... Ook commerciële initiatieven kunnen daarin een rol spelen (bijv. voor de levering van warme maaltijden aan huis), maar binnen een duidelijk afgesproken kader. Centraal staat het welzijn van de bewoners uit de buurt. De werking is volledig op de klant uit de buurt toegespitst. Samenwerking en coördinatie tussen zorgdiensten is het sleutelwoord. Waar verzuilde zorgverleners mekaar nu dikwijls voor de voeten lopen.

Een positieve uitweg uit de verzuiling?

Het blijft een dilemma voor veel progressieve mensen actief in de zorg. De greep van de welzijnsconcerns op de zorg blijft groot en doorkruist nog altijd veel initiatieven van onderop. Meer zelfs, door de zesde staatsvorming worden de Belgische machtsstructuren op Vlaams niveau naadloos gekopieerd. Tegelijk is de schroom erg groot om harde kritiek te leveren op deze evolutie, omdat deze grote spelers zich zelf blijven opwerpen als integraal onderdeel en sterkhouder van het middenveld, en dat tot op zekere hoogte ook zijn. Door deze machtsstructuren in vraag te stellen, vreest men in de kaart te spelen van centrumrechtse partijen die de macht van het georganiseerde middenveld willen breken en de baan willen effenen voor meer commercialisering en privatisering.

Maar niets doen en alles bij het oude laten is ook geen optie. Mieke Vogels heeft ons met haar analyse met de neus op de feiten gedrukt. Maar ze geeft ook een uitweg aan: een nieuwe samenwerking tussen overheid, gemeenschap (middenveld) en privé, de aansturing op lokaal (of op regionaal) niveau door de uitbouw van de lokale dienstencentra. Nieuwe vormen van samenwerking tussen de verschillende zorgdiensten, zodat de ideologische muren langzaam maar zeker kunnen gesloopt worden en de zorgnoden van de mensen zelf centraal komen te staan. Op die manier kan werk gemaakt worden van een revitalisering van het middenveld, van onderop. Wat daarin de rol zal zijn van de oude zorgconcerns is nog onzeker. Ze zullen verder macht moeten afstaan. Zoals de secularisering langzaam maar zeker de kerk in Vlaanderen tot drastische herschikkingen dwong, zal ook de voortschrijdende ontzuiling de 'politieke concerns' uiteindelijk nopen om te decentraliseren, te democratiseren, meer macht te delen met burgers en cliënten. Als dit goed wordt aangepakt, kan dit bijzonder heilzaam zijn, voor de mensen die zorg nodig hebben, voor de vele vrijwilligers en voor de vele kostbare middenveldorganisaties zelf. Een hoopvol alternatief dus voor de kaalslag die ter rechterzijde voorbereid wordt.

Bio

Johan Malcorps is fractiesecretaris van de Groen-fractie in het Vlaams Parlement, en voormalig parlementslid en politiek secretaris van Groen.